

Happy end a disznóólból

Vladislava Vojnović: *Kecskefűl*. Fordította Rajsli Emese.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2018

Varázsliget – így hívják a falut, ahol a *Kecskefűl* játszódik. Két-szer kellett megnéznem, biztosan jól olvastam-e, amikor a szövegben láttam. Ez a közhelyes, sőt, giccses helységnév sehogyan sem illik egy fájdalmasan realiztikus, a szociografikus ábrázolástól sem berzenkedő író regényébe. Gondoltam legalábbis, amíg rá nem leltem a térképen Varázsligetre a Dél-Bánságban, a fehértemplomi körzetben, ahonnan Vladislava Vojnović is származik. Ezen a mesébe illő nevű településen él tehát főhősünk, Stojanka, a vajákos öregasszony, aki persze valójában se nem vajákos (noha bizonyos esetekben szívesen hiteti el ezt magáról), se nem öregasszony (mindössze hatvankét éves, hiába néz ki többnek és tűnik *dzsalopának*, vagyis vén csotrogánynak), csak nő, anya és nagymama, ennek minden nyűgével és örömeivel. Csontkovácsolásból jut némi jövedelemhez, amit időnként szarvasgomba-ásással és nyúl vadászattal egészít ki, a falubeliek ezért boszorkánynak hiszik, pedig csupán egyetlen célja van: menni, mint a *šnelcug*, és közben felnevelni a fiáék által ráhagyott unokáit. Hát igen, csupa közhely és giccs, kész szerencse, hogy az élet, a sors vagy az Isten, hívja, ki hogy akarja, nincs tekintettel arra, mi számít megfelelő nyersanyagnak a szépirodalom számára. Ahogyan egyébként a szerző sincs, erre néhány fejezetnyi ironikus kiszólásában hivatkozik: egy kortárs regény ugyanis nem kezdődhet azzal a szóval, hogy hajnalhasadás; nem lehet olyan női elbeszélője, aki nem hazudik; és végképp nem játszódhat falun. Találják ki, igaz-e ezek bármelyike a *Kecskefűlre*!

Stojanka neve azt jelenti, szilárd, és ő, miként a nagymamája, aki-ről elnevezték, ennek megfelelő funkciót tölt be a családjában: a gyökéretet biztosítja, az erőt, ami a földben tartja a történelem viharai

által megtépzott, düledező fát. Márpedig viharokból errefelé kijutott a második világháború után született generációknak. Stojanka a huszadik születésnapján a belgrádi egyetemista tüntetések sodrában találja magát. A tette nem lázadás, nincs mögötte ideológia, politika vagy elhivatottság, egyszerűen csak tanult a nagymamája kecskegidáról és farkasról szóló meséjéből. Azt, hogy mindig a nyáj közepén kell maradni. 1968. június 3-a van, illatoznak a hársak, ő pedig szerelmes, méghozzá a vörös burzsoázia egyik bokszüdvöskéjébe, a vele együtt fizioterapeutának készülő Zoranba. A tömegben hányinger kerülgeti, de azért segít egy ájulás közeli állapotban lévő, Arsenije nevű idős úrnak kikecmeregni a tüntetők közül. Később aztán róla nevezi el a gyermekét, hiszen az ő szavai döbbsentik rá, hogy várandós. Az egyetlen, amit tud, hogy nem akarja a senjaki villába beköltöző parasztlány életét élni. Kiválik tehát a nyájból, az outsider-létet választja, a mesei Szenvedke maszkja mögé rejtőzik, és később róla nevezi el terméketlennek vélt kecskéjét is.

A 68-as nemzedék szabadosságba torkolló szabadságvágya így vált át nála önkéntes mártírságba: hazautazik a szülőfalujába, és a nagymamája tanácsára feleségül megy a kőműves Radoslavhoz, azután pedig reménykedik, hátha megszereti. Ezt azonban nehezíti, hogy a férje részeges, és hogy Arsenije tízéves korában, egy vakbélműtét kapcsán kiderül, hogy egyikük vércsoportja sem egyezik a fiúéval. A dolgot egy ügyvéd simítja el, aki azt hazudja Radoslavnak, hogy a gyerek akár a Goli otokon elvérzett anyai nagyapja nullás vércsoportját is örökölhette. A gyanú viszont még több muníciót biztosít a férfinak ahhoz, hogy kedvére verje Stojankát, míg Arsenije el nem éri azt a kort, hogy vasvillával szorítsa a falhoz erőszakos apját. Egyetlenegyszer nem képes megvédeni az édesanyját: amikor az huszonhárom éves korában egy baltával két helyen eltöri a lábát, hogy felmentsék a kötelező sorkatonai szolgálat alól, az apja pedig közben beront a fészkerbe, és úgy ellátja a felesége baját, hogy megrepednek a bordái és a kulcsontja. „Az élet fáj, fiam. A halál nem fáj” (59) – rándítja meg a vállát Stojanka, és amikor a férje beáll önkéntesnek, kér egy beutalót a verseci gyógyfürdőbe, a lányának azt mondja, hogy jól kiáztatja magát, azután leutazik Radoslavhoz a frontra, és egy M48-assal öt méterről mellbe lövi.

Miután Szlovénia kilép a laza föderációból, Stojanka is kiszabadul: a délszláv háború az ébredést hozza el neki egy majdnem negyed évszázadig tartó rémálomból, a házasságából. A kilencvenes évek

a háborús háttér megváltozott viszonyaival és a kétezres évek Arsenije és a felesége, Svetlana Ausztriába való elvándorlásával az előző időszakhoz képest a friss levegőt jelentik a számára. Különböző is, „akik egész életüket a lét peremén töltik, akiknek mindig rossz, azoknak soha nem annyira rossz a krízishelyzetekben, mint azoknak, akiknek előtte jobban ment. A szegény embernek mindegy, hogy bomba vagy eső hullik” (54).

Új nap, új *nafaka*, mantrázza Stojanka, amit a faluba vetődött, Boszniából menekült tanítónőtől hallott. És tényleg: mindig más kihívás következik, és neki egyetlen feladata van, hogy felnevelje az unokáit, a tizennégy éves Sofiját és a nyolcéves Stevant. Ha pszichologizálni akarnánk, nevezhetnénk ezt öncsalásnak is, de vészterhes időkben nem szokás hosszadalmas lélekelemzéseket végezni. Olyankor a túlélésre játszva kell cselekedni, Stojanka pedig az élete nagyobbik részét ezzel tölti. Lételeme a harc, állandóan küzd, nem csupán a felénk néphagyománynak számító patriarchátussal, hanem a gonossággal, a kicsinyességgel meg a képmutatással is. Kisszerű hőroza azonban a külvilág, sőt a családja szemében is félelmetessé avatja. A regény elején egy gyerekrajzot látunk az asztalon felejtve: „Az ő házukat ábrázolja, színesben, mellette az unokái nagyobbak, mint a fia és a menyé. Ő maga, Stojanka feketében, hatalmasan, mindenki fölé magasodva. Nem pusztán hatalmas, de valahogy mindent elborít a feketesége” (21). Ez a feketeség rémiszt el minden körülötte élőt attól, hogy jobban megismerje, emiatt old kerekét Amerikába a lánya úgy, hogy tizenhét évig nem hall felőle, emiatt kerülnek még a Skype-beszélgetést is a fiáék. „A férfiak, de a nők is, aligha tanulnak meg valamit az előző nemzedéktől. Az eggyel idősebb nemzedék elnyom. [...] Vagy láthatatlanok. Mint Stojanka szülei” (140).

A jugoszláv 68-asok évtizedek munkájával saját maguk szaggatták szét a fiatalkorukban festett szebb jövő képét. Stojanka ilyen szempontból anti-68-as: az ő jövője még húszévesen eldőlt, és amíg a tüntetésen mellette haladó nemzedéktársai egész vagyonokat harárcsoltak össze revolúció címszóval, ő hozzáidomult a varázsligeti boszorkány szerepéhez. Ami azokból az esztendőkből megmaradt, az a sóvárgás a sosemvolt helyek és a sosemvolt emberek iránt, vagyis a nosztalgia egy nem létező világ iránt. Jól példázza ezt a ripityára tört lemez esete: „A kredenc felé fordul, a sóért nyúl, de aztán a só helyett, ami gyógyszer is, meg mérge is, a kredenc záródó rekeszéből elővesz egy elnyútt, a sarkainál szárfüles, kisméretű lemeztokot.

A kredencéből, amelynek most még vanília- és fahéj- és borsillata van, de csak napok kérdése, mikor kezd el áporodott gyógyszerszagot árasztani, Stojanka elővarázsolja a Beatles *When I'm Sixty Four*-ját. A tokból kirázza a törött bakelitdarabokat, és a kredenc márvány-lapján, mintha egy számtalanszor összerakott kirakós játék darabjai lennének, gyorsan és ügyesen összeilleszti őket egy fekete koronggá. A törött lemezt nem lehet lejátszani, de a kör akkor is kör. A tökéletesség része. Az elveszett paradicsom része. A soha nem létező paradicsom része. És nem csak azért, mert Stojankának soha nem volt gramofonja. Nem csak azért, mert a lemezt 1968 júniusában hozta Belgrádból, amikor az egész világ kinyílt, ő meg bezárkózott. Hanem azért is, mert ezt a kislemezt soha nem vették föl. McCartney korai, együtt-öregedős zsenijéről Lennon, nem kevésbé megvetően, az egyik utolsó interjújában azt nyilatkozta, hogy neki magának soha eszébe se jutott semmi hasonlót írni. Azt tervezték ugyan, hogy a *When I'm Sixty Four* a *Strawberry Fields Forever* vagy a *Penny Lane* kislemez B-oldalán jelenne meg, de végül arra jutottak, hogy ez a két szám elég jó McCartney kispolgári, vigasztalóan vidám, »Öregedjünk meg együtt!«-típusú kesergője nélkül is. A kesergő aztán 1968-ban fölkerült a Grammy-díjas *Sgt. Pepper Lonely Hearts Club Band* nagylemezre, és csak ekkor látta meg végre a napvilágot, de a reflektorok, vakuk és egyéb mesterséges világítás híresekre vetülő fényét is. Nem volt tehát semmiféle kislemez” (189).

Ami Stojankát megkülönbözteti a szintén nemzedéktárs Vadásztól, akit először a nyúlcsapdánál pillant meg, és akit a Hágai Törvényszék körözőlevelén lát viszont a tévében, hogy képes magát kívülről megfigyelni, a viselkedése kongruens, nem keres mentséget a tetteire. A tetőjavításra kényszerített, fogvatartója által Ionnak hívott Vadász – akit a Traianus császárhoz hasonló kecskefüle buktat le, ebből a jellegzetes testrészéből ismer rá ugyanis a menekülő háborús bűnösre Stojanka – disznóólbeli rabságában ugyan alig szólal meg, de kevés beszédéből is kitűnik, hogy igaz rá, ami a könyv mottójául választott Borislav Pekić-idézetben foglaltatik: „Ha valaki az országa, a pártja, a mozgalma, az eszméje iránti szerelmet elvben a róla szóló igazság fölé helyezi, legyen az akármilyen, az nem igazi hazafiság, és ő nem igazi harcosa az eszmének. Hanem alibi után kutató erkölcsi nulla.” Amíg át nem adják őt a hatóságoknak, a Vadász továbbra is háborúzik, hiába nincsenek már hadszínterek, a fejében mégis dúlnak a harcok, márpedig – ahogyan Stojanka elmagyarázza a gyerekek-

nek – „a háborút az nyeri meg, aki több ellenséges katonát öl meg, és akkor magától abba hagyja. Már nem gyilkol tovább. Aki pedig katonákat is meg civileket is öl, és nem tudja, mi az elég, hanem másoknak kell őt megállítania, na, az veszíti el a háborút, még akkor is, ha ő az erősebb” (139).

Egy a kötetben is megelevenedő történet szerint Ludwig Wittgenstein egy ízben az urbánus közeg és a hiúság elől menekülve falura költözött, és azt írta onnan tanítómesterének, Bertrand Russelnek, hogy a falusiak gonoszak. Russel pedig azt válaszolta neki: „Minden ember gonosz.” Stojankának is ez a jelmondata, mégsem mondható megkeseredett embernek: hiába a sok rosszindulat, bosszúvágy és bünbánat, mindig olyan tudatossággal és valamiféle karneváli humorral kezeli az érzelmeit, mintha csontkovácsként nemcsak a test, hanem a lélek titkait is kiválóan értené. Akárhány bálvány is dőljön le körülötte, alapvető attitűdje nem változik, a tragédiákban komikus elemeket leleplező mosolya továbbra is az arcán ül. Vladislava Vojnović írói bravúrja, hogy egy ilyen, a kataklizmák közepette is bölcs asszony portréját képes volt hitelesen megformálni. Ezáltal pedig megértette az én generációm képviselőivel, hogy talán az az abszurdba hajló világ, amelyben a nagyanyáink élni kényszerültek, és amelyet ők normálisként fogadtak el, mégsem volt olyan kártékony, hiszen az emberségesség olyan dimenzióit nyitotta meg, amelyek nélkül ma aligha boldogulnánk. Ők tették számunkra otthonossá ezt a helyet, minden banális szörnyűségével együtt. Ahogyan Stojankának, úgy nekik is kijár a happy end lehetősége. Ha máshogy nem, általunk.